

Н. Є. Дубкандидат наук з державного управління, доцент,
декан факультету

КЗВО ЛОР «Львівська медична академія імені Андрея Крупинського»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В МЕДИЧНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

Організація інклюзивної освіти в медичних освітніх закладах апелює до здійснення конкретних кроків зі зміни фізичної, соціальної і психологічної складових освітнього середовища. Головною метою соціального розвитку системи медичної освіти є становлення та самореалізація кожного здобувача. Ця теза є наскрізною ідеєю інклюзивної освіти. У вузькому сенсі поняття інклюзивна освіта визначається як процес включення студентів з інвалідністю у суспільне життя медичних освітніх закладів. Процес інклюзії розробляє та здійснює конкретні рішення, що сприяють кожній людині рівноцінно брати участь у житті суспільства. Широкий зміст поняття інклюзивна освіта артикулюється в уявленні про освітній процес, в ході якого всі індивіди залучені однаково до навчання. Понятійний апарат інклюзивної педагогіки спирається на філософію, основи та принципи загальної педагогіки, корекційної, соціальної та загальної психології, медицини та фізіології. В дискурсі філософії інклюзія розуміється як форма спільного буття нормотипових студентів зі студентами з ООП, яке підтримує та розвиває (або не підтримує) суспільство та його підсистеми (у тому числі підсистема інститутів освіти), та стосовно участі у якому усі члени суспільства мають право вільного вибору. Відмінною особливістю інклюзивної освіти в медичних освітніх закладах є те, що вона передбачає не тільки активне включення та участь студентів з ООП в освітньому процесі, а й більшою мірою перебудову всього процесу масової медичної освіти як системи для забезпечення освітніх потреб усіх здобувачів. Конкретні кроки в напрямі організації інклюзивності навчання студентів повинні враховувати змістовне наповнення категорій педагогіки інклюзивної освіти, філософські засади інклюзії, методологічні підходи, які дають змогу створити новий механізм взаємодії медичної освіти зі здобувачами з ООП, адаптувати існуючі освітні програми для навчання осіб з ООП, знизити рівень ізоляваності студентів з інвалідністю, підвищити їхню соціальну адаптивність та активність в освітній сфері. До переліку методологічних підходів, які б взаємодоповнювали одне одного й витлумачували особливості професійної підготовки студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах віднесено: системний, аксіологічний, антропологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний.

Ключові слова: інклюзія, студенти з особливими освітніми потребами, освітнє середовище, доступна освіта, інтеграція, професійна підготовка, освітній процес.

Постановка проблеми. Інклюзивна вища освіта як підхід, який динамічно розвивається кидає виклик традиційній системі навчання студентів у медичних освітніх закладах, зорієнтованій на успішність здобувача за чітко визначеними параметрами, при реалізації компетентнісного підходу. Систему медичної освіти вперше ставлять у ситуацію її пристосування до потреб і можливостей кожного студента, в тому числі з інвалідністю та особливими освітніми потребами (далі – ООП). В законодавстві України визначальними орієнтирами для організації інклюзивної освіти визнано адаптовану освітню програму, індивідуальний навчальний план тощо.

В сучасній площині термінологічної системи педагогіки існує неоднозначність у розумінні процесу інклюзії, часто дослідники під час витлумачення її суті вдаються до певної формалізації. Це актуалізує питання пошуку та чіткого трактування

методологічних засад побудови інклюзивного освітнього процесу, розуміння сутності інклюзії та її переваг порівняно з іншими формами освіти студентів з ООП в у медичних освітніх закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації інклюзивного освітнього простору перебуває на вістрі наукової думки (Т. Атрощенко, Т. Бондар [1], А. Василюк [3] та ін.). Вдаючись до виокремлення теоретичних засад інклюзивної освітньої практики [11; 12; 13 та ін.] дослідники систематизують тенденції розвитку інклюзивної освіти у США та Канаді (Т. Бондар [2]), окреслюють актуальні проблеми філософії інклюзивної освіти (Г. Васянович, О. Будник [4] в досвіді України та зарубіжних країн; узагальнюють стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі [5; 6 та ін.] на основі використання даних міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) [7] та

міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (МКФ-ДП) [8]. В сучасних візіях окреслено засади створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах (А. Поліхроніди [9]) на основі врахування особливостей моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства (О. Продіус [10]). Проте немає досліджень, які б стосувались обґрунтування методологічних засад інклюзивної освіти студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є характеристика філософських підвалин, ключових методологічних підходів та принципів необхідних та достатніх для забезпечення інклюзивної освіти студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ характеризується кардинальними змінами як у соціокультурній політиці загалом, і у вищій освіті зокрема. Головною метою соціального розвитку є становлення та самореалізація кожної людини. Ця ідея стала центральною у новій освітній парадигмі, яка визначає цінності, цілі, сутність та напрями розвитку освіти. В рамках особистісно орієнтованої парадигми природно та закономірно сприймається ідея інклюзивної освіти. Широке розуміння соціальної інклюзії потребує переосмислення принципів міжнародної та національної політики у сфері освіти.

Нині можна говорити про «інклюзію» у широкому та вузькому розумінні. Хочеться зауважити, що в даному випадку поняття «інклюзія» та «інклюзивна освіта» розглядатимуться як синонімічні поняття. Вузький зміст поняття інклюзивна освіта (інклюзія) відбивається в таких тезах:

Інклюзивна освіта (Inclusif – що включає, Include – укладаю, включаю, залучаю) – процес трансформації освіти, заснований на розумінні, що студенти з інвалідністю в сучасному суспільстві можуть (і повинні) бути залучені до соціуму. Описана трансформація спрямована на створення умов доступної освіти для кожного, а також для здобувачів з ООП [1, с. 196].

Інклюзія (inclusion – включення) – процес включення студентів з інвалідністю у суспільне життя медичних освітніх закладів. Процес інклюзії розробляє та здійснює конкретні рішення, що сприяють кожній людині рівноцінно брати участь у житті суспільства [2, с. 67].

За словами Е. Данілавічюте інклюзія – це процес найповноціннішої участі кожного індивіда в освітньому процесі, залучення в суспільне та навчальне життя освітньої установи [5, с. 19]. Широкий зміст поняття інклюзивна освіта (інклюзія) в межах дослідження відбивається в таких постулатах:

1. Інклюзивна освіта – це найбільш пластичний підхід в освітньому процесі, не схожий на інші процеси доступної освіти для кожного індивіда, в ході якого долаються бар'єри, пов'язані з відмінними особливостями студентів, а також створюються умови для повного розкриття можливостей кожного індивіда [6, с. 13].

2. З іншої позиції йдеться про освітній процес, в ході якого всі індивіди залучені однаково до навчання, даний освітній процес передбачає реалізацію методу індивідуального підходу, враховуючи інтелектуально-особистісний потенціал кожного студента [9, с. 82].

3. Тоді як О. Продіус переконує, що інклюзивна освіта – це організація освітнього процесу таким чином, за якого абсолютно всі здобувачі включені, незалежно від психічних, фізичних, культурно-етнічних та інтелектуальних особливостей, до загальної системи освіти [10].

Варто підкреслити, що понятійний апарат інклюзивної педагогіки спирається на філософію, основи та принципи загальної педагогіки, корекційної, соціальної та загальної психології, медицини та фізіології. У сучасному соціально-філософському сенсі інклюзія розуміється як форма спільного буття нормотипових студентів зі студентами з ООП, яке підтримує та розвиває (або не підтримує) суспільство та його підсистеми (у тому числі підсистема інститутів освіти), та стосовно участі у якому усі члени суспільства мають право вільного вибору.

В основі зарубіжних досліджень і концепцій інклюзивного навчання лежать філософські ідеї екзистенціалізму, прагматизму, постмодернізму, феноменології, які в теорії та методології педагогіки переломлюються в інтерактивний підхід. Так, наприклад, філософія екзистенціалізму запропонувала новий погляд на людину з обмеженими можливостями, її індивідуальне та соціальне буття, висуваючи центральну ідею – екзистенцію, тобто центральне ядро людського «Я», завдяки якому кожна людина виступає як єдина у своєму роді, неповторна і вільна особистість, що «вибирає» і «будує» себе саме, своє життя, відповідальна за свої дії по відношенню до себе та навколишнього світу.

В цьому ракурсі, вважаємо, що умови освіти студентів з ООП в медичних освітніх закладах мають бути, таким чином, спрямовані на те, щоб буття здобувача з обмеженими можливостями стало максимально самостійним, незалежним, а сама людина, займаючи активну та відповідальну життєву позицію, була рівноправним членом освітньої системи, реалізуючи себе в цьому навчанні. Концепція самостійного та незалежного способу життя студентів з ООП визначає сьогодні підходи до формування цілей та змісту інклюзивної освіти.

Феноменологія та екзистенціалізм стали філософськими витокami гуманістичної психології, яка, у свою чергу, забезпечила розвиток гуманістичної педагогіки та розроблених у її руслі педагогічних технологій інклюзивного навчання. В педагогічній практиці феноменологічний напрямок виявляється в осмисленні природи особистості студента, досвіду його чуттєвого життя, які існують у певному соціально детермінованому просторово-часовому та мовному середовищі. Таким оптимальним для розвитку студентів з ООП як професіоналів медичної галузі середовищем є інклюзивне освітнє середовище.

Відмінною особливістю інклюзивної освіти в медичних освітніх закладах є те, що вона передбачає не тільки активне включення та участь студентів з ООП в освітньому процесі, а й більшою мірою перебудову всього процесу масової медичної освіти як системи для забезпечення освітніх потреб усіх здобувачів. З огляду на це, припускали, що інклюзію необхідно розглянути не тільки як освітній термін, але набагато ширше – як соціокультурне явище. Тому інклюзивне освітнє середовище як соціально-освітню практику підготовки студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах до професійної діяльності розглядали з позицій гуманістично орієнтованої педагогіки, що поміщає в центр освітнього процесу студента. Тому до переліку найбільш доцільних методологічних підходів, які б взаємодоповнювали одне одного в межах дослідження, віднесено: системний, аксіологічний, антропологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний. Розглянемо сутність деяких з них.

Апелюючи до положень системного підходу процес професійної підготовки студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах можна розглядати як систему, що розвиваються, охоплює різноманітні взаємозв'язки між елементами як всередині системи, так і за її межами, що зумовлюють її цілеспрямоване функціонування. Впровадження системного підходу дозволяє моделювати педагогічний процес з урахуванням таких властивостей як *цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозалежність системи та середовища*. Це передбачає, що гармонійне залучення студентів з ООП до освітнього процесу має бути забезпечене цільовими та структурно-функціональними змінами існуючої традиційної освітньої системи. Для цього необхідно, щоб усі суб'єкти педагогічного процесу в медичних освітніх закладах навчилися будувати власну діяльність за умов інноваційних вимог.

З іншого боку, інклюзивна освіта повинна адаптуватися до існуючих компонентів освітнього середовища медичних освітніх закладах, інакше вона виявиться нежиттєздатною, не зможе функціонувати.

Застосування системного підходу дає можливість багатопланового розуміння процесів, що відбуваються в умовах впровадження інклюзії, виявлення та обґрунтування зв'язків, механізмів діяльності субсистем, що знаходяться в розвитку, а також осмислення умов педагогічної компенсації ризиків і протиріч, що безумовно виникають при впровадженні інноваційних процесів в освітню систему. Системний підхід витлумачує взаємопов'язаність складників досліджуваного процесу, яка підпорядковується закону синергії та апелює до таких принципів:

– *суб'єктивності* – в даному випадку кожен індивід освітнього процесу (студент, викладач), виступає як активний суб'єкт інклюзивної освіти;

– *нелінійності* – передбачає, що становлення (розвиток) особистості студента з ООП відбувається за рахунок різних варіантів розвитку;

– *принцип самоцінності* – націлений показати, що кожна людина унікальна, допомогти прийняти себе такою, якою кожна є «бути самою собою», щоб студент відчував цілісність своєї особистості та ін.

Ідеї аксіологічного підходу є фундаментом інклюзії в закладах медичної освіти та соціальної інтеграції загалом. Аксіологія як наука охоплює дослідження цінностей як сенсоутворювальних підстав людського буття, що задають спрямованість та мотивованість життєдіяльності, професійної діяльності та конкретних вчинків. Головним завданням аксіології є вказати особистості, яке місце займає цінність у структурі буття та підсвітити її ставлення до фактів реальності. Своєю чергою, педагогічна аксіологія розглядає освіту, виховання, навчання, педагогічну діяльність як основні людські цінності. Вибір аксіологічного підходу як одного з методологічних підходів дослідження дає змогу розглянути медичну освіту як соціокультурний феномен, який знаходить своє вираження в основних ідеях: універсальність та фундаментальність гуманістичних цінностей, єдність цілей та засобів, пріоритет ідеї свободи. Одна з гуманістичних цінностей сучасності – визнання права кожної людини на повагу та ухвалення її індивідуальних особливостей – знайшла своє втілення у реальній можливості студентів з ООП навчатися у медичних освітніх закладах. Принципи інклюзивної освіти включають у свій зміст основні цінності, якими має керуватися освітня спільнота:

Аксіологія як основа філософії інклюзивної освіти у методологічному плані логічно доповнюється ідеями філософської та педагогічної антропології. Філософська та педагогічна антропологія дозволяють висвітлити антропологічні аспекти проблеми навчання та розвитку студентів з ООП в медичних освітніх закладах в умовах інклюзивної освіти, виходячи з положення про те, що людина з інвалідністю більшою мірою

потребує освіти, яка дає їй імпульс до саморозвитку, самореалізації в плані тілесного та духовного розвитку. В межах методології філософсько-антропологічного підходу розгортаються можливості для осмислення таких категорій антропології як «життєвий простір», «простір можливостей», «сенс життя», що збагачує ідеї дослідження й дає змогу визначити основи побудови соціального середовища, орієнтованого на суб'єктність особистості. Провідні антропологічні принципи, що передбачають орієнтованість освіти на духовні сили студента, віру в його можливості, співзвучні з ідеями педагогіки інклюзії у погляді на людину. Для педагогічної антропології характерне бачення здобувача освіти в «діалозі» з іншим.

Саме діалогічність педагогічних інтеракцій дозволяє студентам бути «тут і зараз» такими, якими вони є, і відкриває шлях прийняття себе та іншого через призму довіри до себе, свого внутрішнього світу та світу іншої людини. Передбачалось, що в інклюзивному освітньому середовищі медичних освітніх закладів ідеї варіативності та діалогу, що відповідають індивідуальності студента, стануть основними, їх розробка як принципів педагогічної діяльності опиратиметься на застосування постулатів антропологічного підходу.

Сенс особистісно-орієнтованого підходу виявляється в побудові системи освітнього процесу з врахуванням індивідуальних особливостей кожного студента з ООП. Впровадження інклюзивної практики в медичні освітні заклади нерозривно пов'язане з формуванням професійних компетентностей студентів. Саме тому численні дослідження професійної діяльності проводяться сьогодні у ракурсі компетентісного підходу. З огляду на цей факт, вважали, що здійснення інклюзивної практики в медичних освітніх закладах безпосередньо пов'язане з виділенням та змістовним описом компетентності не лише майбутніх медичних працівників (студентів з ООП), але й викладачів, які працюють в інклюзивних групах. Останні повинні володіти сукупністю особистісних та професійних якостей, що актуалізуються саме в інноваційних умовах інклюзивного середовища, дозволяють успішно вирішувати завдання, пов'язані з організацією навчання без винятку студентів з ООП з урахуванням специфіки інвалідності.

Висновки і пропозиції. Організація інклюзивної освіти в медичних освітніх закладах апелює до здійснення конкретних кроків зі зміни фізичної, соціальної і психологічної складових освітнього середовища. Конкретні кроки повинні враховувати змістовне наповнення категорій педагогіки інклюзивної освіти, філософські засади інклюзії, методологічні підходи, які дають змогу створити новий механізм взаємодії медичної освіти зі здобувачами з ООП, адаптувати існуючі освітні програми для навчання осіб з ООП, знизити рівень

ізоляваності студентів з інвалідністю, підвищити їхню соціальну адаптивність та активність в освітній сфері. До переліку методологічних підходів, які б взаємодоповнювали одне одного й витлумачували особливості професійної підготовки студентів з інвалідністю в медичних освітніх закладах віднесено: системний, аксіологічний, антропологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентісний. Кожен із виділених підходів може стати фундаментом моделювання інноваційних освітніх процесів.

Список використаної літератури:

1. Атрощенко Т., Бондар Т. Наукові підходи до створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища у початковій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 36, том 1. С. 195–200.
2. Бондар Т. І. Тенденції розвитку інклюзивної освіти у США та Канаді : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2019. 607 с.
3. Василюк А. Інклюзія як простір для розвитку чи ризик маргіналізації учня? *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, 10–11 грудня 2020 р.). Вінниця, 2020. Вип. 3. С. 138–141.
4. Васянович Г., Будник О. Актуальні проблеми філософії інклюзивної освіти. Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій: український і зарубіжний досвід : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 241–257.
5. Данілавичюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 287 с.
6. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 232 с.
7. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) : електронний ресурс. URL: https://moz.gov.ua/uploads/2/11374-9898_dn_20181221_2449.pdf (дата звернення: 08.01.2025).
8. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (МКФ-ДП) : електронний ресурс. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/5263-dn_20180523_981_dod_2.pdf (дата звернення: 08.01.2025).
9. Поліхроніди А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. 2016. № 6. С. 82–85.

- 10.Продіус О. І. Особливості моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (72). С. 86–93.
11. Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти : монографія / за ред. М. Є. Чайковського. К. : Університет «Україна», 2019. 460 с.
12. Теоретико-методологічні засади оцінки розвитку дітей з особливими освітніми потребами у вітчизняній спеціальній психології : колективна монографія / авт. кол. : Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменчук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук; за ред. А.Г. Обухівської, Т.Д. Ілляшенко. Київ : Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2023. 105 с.
13. Товстоган В. С., Глущенко І. І., Слатвінська А. А. Теоретико-методологічні засади організації інклюзивного освітнього середовища. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 86. С. 91–96.

Dub N. General characteristics of methodological principles of inclusive education of students in medical educational institutions

The organization of inclusive education in medical educational institutions calls for taking specific steps to change the physical, social and psychological components of the educational environment. The main goal of the social development of the medical education system is the formation and self-realization of each applicant. This thesis is the overarching idea of inclusive education. In a narrow sense, the concept of inclusive education is defined as the process of including students with disabilities in the social life of medical educational institutions. The inclusion process develops and implements specific solutions that help each person participate equally in the life of society. The broad meaning of the concept of inclusive education is articulated in the idea of an educational process in which all individuals are equally involved in learning. The conceptual apparatus of inclusive pedagogy is based on the philosophy, foundations and principles of general pedagogy, correctional, social and general psychology, medicine and physiology. In the philosophical discourse, inclusion is understood as a form of joint existence of normotypical students with disabilities, which supports and develops (or does not support) society and its subsystems (including the subsystem of educational institutions), and in relation to participation in which all members of society have the right to free choice. A distinctive feature of inclusive education in medical educational institutions is that it involves not only the active inclusion and participation of students with disabilities in the educational process, but also, to a greater extent, the restructuring of the entire process of mass medical education as a system for ensuring the educational needs of all applicants. Specific steps in the direction of organizing the inclusiveness of student education should take into account the substantive content of the categories of inclusive education pedagogy, the philosophical principles of inclusion, methodological approaches that make it possible to create a new mechanism for interaction between medical education and applicants with disabilities, adapt existing educational programs for the education of people with disabilities, reduce the level of isolation of students with disabilities, increase their social adaptability and activity in the educational sphere. The list of methodological approaches that would complement each other and explain the features of professional training of students with disabilities in medical educational institutions includes: systemic, axiological, anthropological, personality-oriented, activity-based, competency-based.

Key words: *inclusion, students with special educational needs, educational environment, accessible education, integration, professional training, educational process.*